

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

КИРИЛЕНКО ВЕРОНІКА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 32.019.5[(470+571):73:477](043.3)

**СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА МІФОТВОРЧІСТЬ
ЯК ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ**

23.00.02 Політичні інститути та процеси

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії та світової політики Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент

Гребенник Геннадій Петрович

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
професор кафедри історії та світової політики

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, доцент

Шайгородський Юрій Жанович,

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
головний науковий співробітник

кандидат політичних наук, доцент

Пробийголова Наталія Володимирівна

Східноукраїнський національний університет імені
Володимира Даля,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Захист відбудеться 30 вересня 2013 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий 29 серпня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процеси стихійної та цілеспрямованої міфотворчості як феномени колективної політичної свідомості завжди були невід'ємною частиною політичних процесів, і в різних країнах та різні історичні епохи мали більший чи менший вплив на їх об'єктивний розвиток. Міфологізація політики стає надзвичайно актуальною проблемою в XXI столітті, яке відзначається двома фундаментальними характеристиками: зростаючою масовизацією політичних процесів та динамічним розвитком інформаційних медіа технологій. Масовизація політики стала результатом та реакцією людей на зростання глобальної невизначеності, бурхливості та суперечності розвитку політичних процесів у всьому світі. Інформаційні медіа технології, в свою чергу, в ситуації загальної нестабільності та зростаючої міжнародної та геополітичної конкуренції, використовуються можновладцями як потужні інструменти впливу та, таким чином, виконують не інформаційну, а політичну функцію. Поєднання цих двох фундаментальних процесів зумовлює загальну ірраціоналізацію політики та створює надзвичайно сприятливі умови для управління політичною свідомістю та поведінкою мас через використання технологій політичної міфотворчості.

Дані процеси характерні і для нашої країни, адже увесь період існування незалежної України відзначений гострим політичним протиборством в умовах системної кризи, яка створила сприятливий ґрунт для конструювання та розповсюдження політичних міфів. Як доводить політична практика, діалог влади з суспільством багато у чому вибудовується на міфологічних засадах.

Однак, досі дискусійними залишаються питання про природу, сутність, функції, місце і роль сучасної міфотворчості в політичному процесі, що знайшло своє віддзеркалення в існуванні різних, деколи діаметрально протилежних точок зору і концепцій. Через це міфологія стає потужним науковим напрямом, в якому беруть участь представники різних сфер гуманітарного знання. У цій взаємодії політологи зосереджуються над вивченням феномену політичного міфу та технологіями процесів політичної міфотворчості.

У прикладному аспекті дослідження політичної міфотворчості викликане історичними обставинами, які переживає сучасна Україна, і стратегічною необхідністю подолання кризи ідентичності, яка стала результатом руйнування самоідентифікації особи в перехідному суспільстві. Саме для кризового стану суспільства характерний стихійний процес активізації міфотворчості, без вивчення якого неможливо адекватно дослідити сутність політичних процесів, які відбуваються, та правильно спрогнозувати напрямки та динаміку їхнього розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено в межах планової комплексної наукової

теми «Україна у світовому політичному процесі: історичний досвід, проблеми, пошуки» (номер держреєстрації 010117008292), яка розробляється кафедрою історії та світової політики Інституту соціальних наук Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розкриття сутності та ролі технології сучасної політичної міфотворчості у розвитку політичних процесів.

Визначена мета зумовила постановку і вирішення наступних **задач**:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження процесу політичної міфотворчості;
- дослідити структурно-функціональний механізм дії сучасного політичного міфу;
- виявити причини і способи виникнення політичних міфів;
- визначити технологічні характеристики політичного міфу;
- розглянути основні технологічні етапи конструювання і впровадження політичних міфів у масову свідомість;
- проаналізувати досвід та результати застосування технології політичної міфотворчості в різних політичних системах.

Об'єктом дослідження є політичний процес суспільства.

Предметом дослідження є сучасна політична міфотворчість як один з технологічних чинників політичного процесу, який використовується для управління політичною свідомістю та поведінкою мас.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження склало поєднання наукових підходів, які дали змогу комплексно дослідити структурно-функціональні і технологічні характеристики політичної міфотворчості. Зокрема, автором найбільш широко використано засади системного методу, в рамках якого політичний процес розглядається як комплексна сукупність перетворення політичних феноменів, а політичний міф – як її технологічний чинник. За допомогою структурно-функціонального методу розглянута формальна та змістовна структура політичного міфу, а також умови і принципи його функціонування в політиці. Порівняльний метод використовувався при дослідженні генезису і розвитку концепцій політичного міфу та міфотворчості. При дослідженні процесу міфотворчості був використаний метод деміфологізації, який передбачає виявлення в основі міфу архетипу взаємин суб'єктів політичного процесу. У третьому розділі широко використовується історичний метод для виявлення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей розвитку аналізованих політичних систем. Разом з ним був використаний контент-аналіз законодавчих актів, які викладали ту або іншу міфологічну концепцію на загальнодержавному рівні; тексти промов, заяв і виступів політичних діячів СРСР, США і України; рекламні матеріали PR– і інших агентств, які пропонують політичні послуги зі створення політико-міфологічних настанов.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження є одним з перших в Україні, в якому представлений комплексний аналіз

технологічних характеристик та особливостей сучасної політичної міфотворчості та результатів її впливу на розвиток політичних процесів.

Проведене дослідження дозволило сформулювати і обґрунтувати наступні наукові положення:

Вперше:

- концептуалізовано феномен політичного міфу як специфічної форми політичної реальності, яка розгортається у свідомості носія міфу, та, актуалізуючись у певних умовах, визначає розвиток об'єктивних політичних процесів. Доведено, що міф виступає ключовим елементом політичного світогляду сучасної людини, оскільки дозволяє максимально швидко і ефективно засвоювати політичний процес, орієнтуватися та діяти в ньому;

- визначено умови впливу технології сучасної політичної міфотворчості на розвиток політичних процесів: органічність вписаності сюжету створюваного міфу у соціокультурний контекст; обов'язкове включення в міфологічний сюжет фактів об'єктивної політичної реальності, які міф намагається перетворити; непротиворічність, однозначність сюжету, який має містити загальне пояснення та оцінку даного політичного феномену та визначати модель поведінки, якою має користуватися споживач міфу.

Дістало подальший розвиток:

- дослідження специфічного зв'язку між рівнями структурної організації змісту міфу – архетипами і стереотипами. Зазначено, що архетипи виступають концептуальною базою для політичної міфотворчості і міфологізації, оскільки представляють собою схеми значущих першообразів, які містяться в підсвідомості і сповнюються певним змістом в контексті тих чи інших політичних подій. Стереотип завдає форму та контекст міфу. Тобто, на стереотипічному рівні архетипічні образи перекодовуються з підсвідомих у конкретно-змістовні та втілюються у політико-міфологічних уявленнях, які несуть на собі відбиток характерних рис даної історичної епохи, драматизм конкретних політичних подій;

- дослідження змісту базових політичних міфів Радянського Союзу, США, сучасної України та їх динаміки. Зокрема, відстежено зміну змісту радянських міфів на протязі різних етапів радянської історії; показано, що окремі змістовні компоненти радянської політичної міфології продовжують функціонувати в нових міфологічних конструкціях, які творяться політичними силами сучасної України. На прикладі соціально-еволюційного характеру політичної міфології США встановлено зв'язок між ефективністю політичної міфотворчості та її історичністю, спадкоємністю, культурною органічністю;

- дослідження концепції національної ідеї України як центрального інтеграційного міфу української нації. Доведено, що в процесі становлення загальнонаціональної консолідації найбільш ефективними є міфологеми з надетнічним змістом та такі, які відповідають загальним національним цінностям, головною з яких є незалежність. Підтверджено, що важливими технологічними чинниками розробки національної ідеї є міфологізація

історії, активізація дії національних архетипів, конструювання образів національного майбутнього.

Удосконалено:

- підхід дослідження алгоритму політичної міфотворчості. Пропонується виділяти такі загальні етапи створення політичного міфу: розробка загальної концепції та обґрунтування сюжету міфу; підбір архетипу; розробка та проведення політичних ритуалів як засобу закріплення міфу; впровадження міфу у свідомість мас за допомогою ЗМІ та інших інститутів масової культури;

- підхід дослідження формальної структури сучасного політичного міфу та механізму її дії. Виділено такі структурні компоненти міфу та їх технологічне призначення: ціннісно-емоційні образи політичних феноменів (спрямовані на активізацію ірраціональної сфери свідомості, пробудження певного чуттєво-емоційного ставлення до політичного феномену); наукові факти (спрямовані на раціональне підтвердження емоційного ставлення, породженого ціннісно-емоційним компонентом міфу); художньо-естетичні образи (спрямовані на наочну, естетичну розробку та закріплення у свідомості реципієнта ціннісно-емоційних образів міфу).

Практична значимість отриманих результатів. На основі результатів дослідження можливо створення методики змістовного аналізу ідеологічних документів партій (програм, інших текстів) і політичної риторики, виділяючи в них міфологічний контент. На основі даної дисертаційної роботи можливо впровадження спецкурсу «Міфотворчість в сучасній політиці», призначений для студентів-політологів та істориків. Матеріали дослідження також можуть бути використані при розробці нормативних курсів з філософії політики, теоретичної і прикладної політології, політичної психології.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження доповідались на науково-практичних конференціях «Україна в умовах світової кризи: шляхи вирішення проблем» (м. Одеса, 25.03.2009), «Україна в ХХІ столітті: альтернативи і стратегії розвитку» (м. Одеса, 12.03.2010), «Україна в умовах світової кризи: проблеми і перспективи» (м. Одеса, 31.03.2010), «Україна в контексті глобальних модернізаційних процесів» (м. Одеса, 12.06.2010), «Соціальна і політична інтеграція: локальний, регіональний і глобальний виміри» (м. Одеса, 05.03.2010), «Міф і навратив в суспільній свідомості: антропологічний аспект» (м. Тернопіль, 15-16.04.2010), «Україна європейська: сучасні тенденції і перспективи» (м. Чернігів, 21.05.2010), «20-річчя СНД: від тоталітаризму до демократії (економіка, політика, суспільство)» (м. Одеса, 20.03.2012); «Етнічність та влада: колективна пам'ять та технології конструювання ідентичності» (м. Ялта, 20-25.05.2013).

Окремі положення дисертаційного дослідження апробовані під час стажування за фахом в Конгресі США (серпень, 2009 р.; м. Вашингтон, фед. округ Колумбія, США) і в журналі «Campaigns&Elections», присвяченому політичним технологіям (липень, 2009 р.; м. Арлінгтон, шт. Вірджинія, США).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені в 9 публікаціях автора, із них сім статей опубліковано у фахових виданнях з політичних наук в Україні та одна стаття в іноземному фаховому виданні.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 168 сторінок. Список джерел містить 273 найменування, в тому числі 40 – іншомовних (26 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми і наукову новизну роботи, визначено об'єкт, предмет, мету, задачі і методи дослідження, його теоретичне і практичне значення, подано апробацію результатів.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади аналізу процесів політичної міфотворчості»** обґрунтовано концептуальні підходи до дослідження обраного предмету та проаналізовано стан його вивчення політичною наукою.

У *підрозділі 1.1 «Методологічні підходи дослідження міфу»* розглянуто основні методологічні підходи вивчення феномену міфу. Зокрема, алегоричний (представники: Ф. Бекон, Платон, Прокл.), лінгво-натуралістичний (А. Афанасьєв, Р. Барт, М. Мюллер, О. Потебня, Г. Узенер), соціологічний (Дж. Віко, Я. Голосовкер, П. С. Гуревич, Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль, Б. Маліновський, Дж. Фрезер), соціально-психологічний (М. Ліфшиц, Ж. Сорель, З. Фрейд, К. Юнг), трансцендентальний (, Е. Кассирер, К. Хюбнер, Ф. Шеллінг), структуралістський (М. Еліаде, К. Леві-Строс) та теїстичний підходи (В. Гронбех, О. Лосев, Р. Отто, П. Тілліх).

В цілому, результат аналізу основних методологічних підходів до вивчення феномену політичного міфу свідчить про те, що існує давня традиція розглядати політичний міф як важливий елемент політичного світогляду, який безпосередньо визначає поведінку свого носія. Предметом аналізу в рамках більшості підходів, однак, є феномен архаїчної міфології, що надає дослідникові розуміння онтологічної та психологічної природи цього феномену. Проте, процесуально-технологічні характеристики політичних міфів та їх впливу на протікання політичних процесів ще не набули достатнього висвітлення в сучасній політичній науці.

Підрозділ 1.2 «Концепції політичної міфотворчості як технології управління масовою свідомістю» присвячений аналізу фундаментальних праць зарубіжних та вітчизняних дослідників з проблеми інструментального використання політичної міфотворчості. Зокрема, досліджені концепції представників західної історіографії проблеми: Г. Лебона, Х. Ортегі-і-Гассета, Г. Тарда (саме вони в історії західної політологічної думки були серед перших вчених, які вказали на можливість управління масами за допомогою політичних міфів як системи простих, зрозумілих повідомлень сильного емоційного характеру); В. М. Бехтерева (розробив концепцію

масового навіювання під впливом «психічного зараження», тобто при передачі інформації за допомогою систем міфологем), А. Грамши (розвинув вчення про «гегемонію», де соціальна та політична міфологія грає провідну роль у створенні та руйнуванні політичної стабільності); концепції медійної міфотворчості К. Гаджиєва, Г. Дебора, С. Кара-Мурзи, М. Маклюєна, Е. Хермана і Н. Хомського (розвинули концепцію політичної міфотворчості як медійної технології).

Зроблено огляд вітчизняної історіографії проблеми: зокрема, праці Д. Арабаджиєва, Г. Гребенніка, О. Гриценка, М. Головатого, О. Донченко, Л. Зубрицької, І. Кресіної, В. Королько, Ю. Левенця, О. Локаш, Г. Почепцова, Н. Пробийгорова, Т. Розової, О. Садовникова, А. Ставицького, Д. Усова, Ю. Шайгородського та ін. В роботах українських дослідників політична міфологія постає предметом як суто політологічного, так і політико-філософського аналізу: зокрема, досліджується природа, структура та функції політичних міфів, процес та результати впливу міфологічних уявлень на протікання політичних процесів, технологія використання політичних міфів у формуванні суспільної думки та політичних уподобань тощо. При цьому, українська політична думка здебільшого зорієнтована на гострі сьогоденні ситуації та проблеми українського суспільства. Серед них ключовою є проблема інтеграції – соціокультурної, економічної та політичної – регіонів та народів, які історично проживають в кордонах сучасної України, в єдину національну українську спільноту.

У висновках до розділу зазначається, що вивчення наукових робіт, проведених в рамках основних наукових підходів до вивчення міфу, здебільшого присвячених архаїчній міфології, надає дослідникові розуміння психологічної, соціокультурної та політичної природи міфу.

Аналіз наукових робіт, присвячених сучасній політичній міфології і міфотворчості, показав принципову відмінність сучасних міфів від архаїчних, а саме: сучасні політичні міфи, на відміну від архаїчних, є суто технологічним феноменом, вони конструюються і тиражуються раціонально та цілеспрямовано, спрямовані на активне формування таких політичних настроїв та поведінки реципієнтів, які б задовольняли прагматичним інтересам міфотворців. Підкреслюється, що сучасна політична міфотворчість – це технологічний процес, спрямований на формування, зміну чи руйнування певних політичних переконань через впровадження у свідомість реципієнта міфологічних концепцій.

Практично відсутні наукові дослідження, в яких політична міфотворчість розглядається як технологія, за допомогою якої досягаються не лише маніпулятивні і руйнівні, але і конструктивні цілі. Ця обставина спонукувала дисертанта побудувати логіку свого дослідження так, щоб показати як досвід конструювання політичних міфів з деструктивними цілями та їх відповідний вплив на політичні процеси, так і досвід їх конструктивного використання, яке може проявлятися в посиленні політичної системи, загальнонаціональній консолідації, здібності ефективно відповідати на внутрішні та зовнішні виклики, тощо.

У другому розділі «Механізм процесу політичної міфотворчості як технології регуляції політичних процесів» викладено основні структурно-функціональні, технологічні і процесуальні характеристики сучасної політичної міфотворчості та описані особливості їх використання у процесі регуляції політичних процесів.

У підрозділі 2.1 «Структурно-функціональні особливості сучасних політичних міфів» доводиться непозбутність міфологічного компоненту у людській свідомості через специфічні структурно-функціональні особливості міфу. Сучасний політичний міф аналізується як складний синтетичний феномен, який містить у своїй структурі формальні та змістовні компоненти. В свою чергу, формальна структура міфу має ціннісно-емоційні образи, наукові факти, елементи художньо-естетичного характеру. Змістова структура міфу містить архетипи та стереотипи масової свідомості, яка відповідає за ефективне впровадження та розгортання міфологічного сюжету у масову політичну свідомість.

Структура політичного міфу зумовлює багатофункціональність, яку він виконує у суспільно-політичних процесах. У підрозділі проаналізовані такі функції політичного міфу, як соціально-практична (ідентифікаційна), світоглядна, гносеологічна, телеологічна, аксіологічна, ідеолого-прагматична, інтеріоризаційна, мобілізуюча, анестезуюча.

У підрозділі 2.3 «Технологія процесів міфологізації та міфотворчості в політиці» розглянуто два способи виникнення політичних міфів, їх особливості та причини. Під міфологізацією розуміється здатність та механізм свідомості інтерпретувати політичні феномени, наділяючи їх зовнішнім, символічним змістом. Виявлено, що метою міфологізації є, по-перше, таке пояснення політики, яке вказує на місце та роль суб'єкта, дозволяє йому вписатися в архітектоніку соціально-політичної системи; по-друге, воно може бути обумовлено потребою домінування, і тоді відбувається спрямування на здобуття владних ресурсів та досягнення вищих рівнів соціально-політичної ієрархії. Міфи масової політичної свідомості характеризуються високою стійкістю та консервативністю; спроби їх деконструкції призводять до наслідків революційного для політичної системи характеру.

Іншим способом виникнення міфів є міфотворчість, яка є свідомим конструюванням міфів та є технологією управління буденною свідомістю мас.

Розглянуті етапи створення політичного міфу. Перший – розробка його раціональної концепції: з'ясування мети міфу, підбір ціннісно-емоційних образів та наукових фактів, їх компонування в сюжет. Другий – підбір архетипічної основи міфу. Третій – розробка ритуалів як формалізованих дій, спрямованих на емоційне залучення респіцієнтів міфологічного впливу. Четвертий – впровадження міфу у масову свідомість. Для цього міфотворці використовують специфічні методи, які пропонуються багаточисельними інститутами масової культури, перш за все ЗМІ. У розділі описані основні

технологічні прийоми ЗМІ зі створення міфологічної картини політичної реальності.

У висновках до розділу зазначається, що міфологізація масової свідомості та високий попит на використання механізмів політичної міфотворчості стають характерними ознаками сучасних політичних процесів.

Механізм творення міфів у політичному процесі розкривається через структурно-функціональні та технологічні характеристики сучасних політичних міфів. Так, формальна структура міфів включає в себе ті ж самі компоненти, якими користується буденна свідомість для інтерпретації та освоєння політичних феноменів. Структура змісту міфу включає в себе архетипічний та стереотипічний рівні, які наділяють міф специфічною енергетикою та силою дії. Така загальна структура зумовлює унікальну поліфункціональність сучасних політичних міфів, яка, зрештою, спрямована на збереження та посилення колективного політичного суб'єкту, а також на успішне досягнення їм цілей свого існування.

В політичних процесах одночасно відбуваються стихійна міфологізація та власно міфотворчість як цілеспрямований технологічний процес створення міфів.

Третій розділі «Практика конструювання політико-міфологічних систем: аналіз досвіду та результатів» присвячений дослідженню практичного використання технологій політичної міфотворчості у політичних системах Радянського Союзу та США, а також у сучасній Україні. Такий вибір автора зумовлений тим, що, по-перше, політико-міфологічні системи СРСР та США представляють собою великі, технологічно складні комплекси, які задавали напрямок розвитку глобальних політичних процесів на протязі майже всього ХХ століття. Розглянуті базові політичні міфи сучасної України та проаналізовано їх вплив на протікання транзитивних процесів.

У підрозділі 3.1 *«Політична міфологія радянської епохи»* проаналізовано політико-міфологічний каркас радянської політичної системи на усіх етапах її існування. Виявлено, що ряд сконструйованих міфів був надзвичайно ефективними та позитивно позначився на розвитку радянської держави. Зокрема, до таких міфів можна віднести утопічну міфологему комунізму, міф про пролетаріат, міф про владу рад. До епохи правління Л. Брежнєва позитивну роль зіграв міф про партію. Брежнєвський «застій» наочно демонструє силу та безсилля міфу. Ідеологи того часу не змогли розробити адекватної міфологічної концепції, яка змогла б надати новий імпульс радянській системі. М. Горбачов, відчуючи необхідність реформування, повністю зруйнував радянську політичну міфологію, а разом з нею – реальну політичну систему. Він запропонував «пом'якшити» соціалізм через його лібералізацію. На справі «нове мислення» представляло внесення у радянську політичну міфологію чужорідних елементів західної міфологічної системи. В результаті перша втратила свою цілісність, здобула неприпустимі для міфу протиріччя. Поразка у міфологічному просторі стала одним з основних чинників, які спричинили геополітичний крах держави.

У розділі розглянуто, як елементи радянських політичних міфів продувжують своє функціонування в структурі міфів сучасної України.

Підрозділ 3.2 «Основи американської політичної міфології» присвячений аналізу політико-міфологічних засад Сполучених Штатів Америки. Доведено, що політико-міфологічний каркас політичної системи США характеризується стабільністю та глибокою укоріненістю в масовій свідомості американців. Виявлено, що основні політичні міфологеми мають соціальний характер, вони розвивалися еволюційно та є органічною частиною політичної культури США. Саме ця обставина є ключовою в процесі позитивної міфотворчості – новостворювані міфи базуються на традиційних міфологемах політичної свідомості. Розглянуті та проаналізовані такі базові міфи: Американська Мрія – мотиватор активності своїх носіїв, головна причина бурхливого політичного та економічного розвитку; Свобода як головна умова реалізації Американської Мрії, та Демократія як політичне втілення Свободи, політичний фактор узгодження свобод американців. Проаналізовані особливості та результати функціонування основних інститутів і процедур демократії США у міфологічному вимірі (зокрема, інститути виборів, партій, представницьких органів влади, ЗМІ). Доведено, що міф про демократію також має ключове значення у зовнішньополітичній доктрині США. Розглянуто історичну еволюцію його концепції та технологію реалізації в сучасних умовах. Відзначено, що даний міф суттєво дискредитується суперечностями свого змісту та об'єктивною політичною реальністю, зокрема агресивною політикою США на Близькому Сході, а також провалами «демократичних режимів», які були встановлені шляхом «кольорових революцій».

Підрозділ 3.3 «Базові політичні міфи пострадянської України» присвячений аналізу основних політичних міфів України після здобуття незалежності. Розглянуто зміст міфу про демократію та особливості впливу технологій зі створення «демократичної» політичної реальності на протікання об'єктивних процесів демократизації; проблема конструювання національної ідеї як головного ідентифікаційного та консолідуючого міфу (в цьому контексті проаналізовано ідею українського європеїзму, зміст та прояви українських національних архетипів, проблеми міфологізації історії та пошук об'єднуючих цінностей заради спільного національного майбутнього), основи геополітичної міфотворчості (розглянуті процеси творення образів геополітичних «друзів» та «ворогів», проаналізовані основні світоглядні орієнтири українців та їх політико-психологічні риси, які дозволили б визначитися із основами зваженої зовнішньої політики).

В підрозділі констатується, що найголовніші світоглядні проблеми, пов'язані із національною самоідентифікацією та геополітичним вибором, залишаються невирішеними, оскільки міфи, які їх супроводжують, виявляються малоефективними. Проте, масова свідомість, опираючись деструктивній міфотворчості, поступово відкидає штучні міфологічні конструкти та спрямовується на пошук нових, позитивних орієнтирів.

У висновках до розділу зазначається, що аналіз досвіду конструювання політико-міфологічних систем дозволив виявити умови впливу політичної міфотворчості на політичні процеси.

По-перше, політична міфотворчість позитивно впливає на становлення політичної стабільності та сприяє посиленню і консолідації спільноти, коли міфи базуються на традиційних соціально-політичних цінностях. І навпаки, коли міфотворці творять міфи у відриві від соціокультурного контексту, їх дія дезорієнтує масову свідомість. По-друге, політична міфологія має значною мірою базуватися на фактах об'єктивної реальності, тобто бути правдоподібною. В протилежному випадку вона буде сприйнята як популістична вигадка. По-третє, політична міфологія має нести у змісті свого сюжету однозначні оцінки та пояснення політичних феноменів, не допускаючи компромісів чи двозначностей, а також описувати моделі поведінки своїх споживачів. І навпаки, коли міфологія втрачає свою цілісність та однозначність, масова свідомість починає «плутати» соціально-політичні оцінки та робити політичний вибір на користь тих політичних сил, які творять міфи, дають чіткі відповіді на запитання «заради чого об'єднуємося», «що цінуємо», «хто нам допоможе (чи врятує)» «хто нам заважає (чи намагається знищити)» і т. п.

У висновках узагальнено основні результати дисертаційного дослідження, сформульовано підсумкові положення щодо впливу сучасної міфотворчості на політичні процеси.

Так, проведений у дисертаційному дослідженні аналіз матеріалів та фактів, які відображають зміст та прояви технології сучасної політичної міфотворчості, дозволяє зробити низку важливих та принципових висновків.

1. Вивчення наукових робіт, проведених в рамках основних наукових підходів, показали, що багаточисельним публікаціям дослідників притаманний значний діапазон точок зору при освітленні місця та ролі політичних міфів у сучасному політичному процесі. Так, ряд дослідників концептуалізує міф виключно як архаїчну форму свідомості, яка залишилася у минулому. Але сьогодні слід констатувати, що все більше авторів погоджуються із тезою про те, що міфотворчість відіграє важливу роль у розвитку політичних процесів. Проте, у більшості робіт не використовується комплексний підхід у вивченні ролі політичних міфів та багаточисельних функцій, які вони виконують. Через це процес політичної міфотворчості зводиться дослідниками переважно до зловмисної маніпуляції масовою свідомістю, створення хибної картини світу.

Причини недостатньої уваги до конструктивних аспектів використання політичної міфотворчості зумовлюється, по-перше, давньою науковою традицією, яка бере початок у Просвітництві – протиставляти міфічне – раціональному мисленню, оцінююче перше як «дитяче» та емоційне, а так – деструктивне за визначенням, а друге – як запоруку процвітання та прогресу. По-друге, предметом аналізу абсолютної більшості вагомих досліджень ставав міфологічний матеріал тоталітарних політичних систем.

2. Міфологізм не є архаїчним пережитком минулих часів, він притаманний людській свідомості як такій (як індивідуальній, так і колективній) і є однією з найважливіших характеристик її психічної природи.

Процес міфологізації дійсності є постійним та безперервним: деякі міфи застарівають та «викриваються», сприймаються як «помилки» та «омани», інші заміщують їх у нашій свідомості. Але тут ключовим фактом є те, що міф є непозбутньою частиною людської свідомості та політичного процесу, тому, позбавляючись одного міфу, людина чи суспільство одночасно стверджує інший.

Механізм дії сучасного політичного міфу розкривається через його структурно-функціональні та технологічні особливості. Сучасний політичний міф має синтетичний характер. В свої формальній структурі він містить як чуттєві та поетико-художні образи, так і наукові факти. Емоційні образи є основним структурним компонентом та виступають своєрідним ключем до свідомості мас. Наукові факти обґрунтовують сюжет та додають йому достовірності, переконливості. Художні образи розроблюють та поетизують емоційні образи, роблять міф впізнавальним та захоплюючим. У змістовній структурі міф містить архетипи та стереотипи. Архетипи виступають концептуальною базою для творення міфологічних образів, визначають специфічну енергетику та дієвість міфів. Стереотипи, як типізовані емоційні уявлення про політичні феномени, закріплюють міфологічні настанови у сталих, спрощених інтерпритаціях цих феноменів. Така загальна структура дозволяє міфу виконувати ряд важливих функцій, які відповідають за збереження цілісності та життєздатності колективних політичних суб'єктів, а також успішне досягнення ними цілей свого існування. Серед цих функцій найважливішою є соціально-практична (ідентифікаційна), яка дозволяє здійснювати згуртованість та монолітність колективного політичного суб'єкту з метою забезпечення його життєздатності. Іншими функціями міфу є гносеологічна (дозволяє пізнавати та засвоювати політичний процес за допомогою специфічного апарату чуттєвих образів, метафор, а також елементів наукового знання); телеологічна (міф вимальовує оптимістичну картину майбутнього); аксіологічна (міф завдає набір цінностей, в основу якого покладені інтереси колективного політичного суб'єкту); ідеолого-прагматична (міф дозволяє людині легко розуміти та засвоювати ідеологічні настанови); інтеріоризація (міф виступає для людини фільтром сприйняття та засвоєння нової інформації); мобілізаційна (міф надихає на певну поведінку, виконання якої гарантує досягнення цілей даного колективного політичного суб'єкту); анестезуюча (міф заспокоює, дозволяє оптимістично сприймати дійсність).

3. Існують два способи виникнення політичних міфів – міфологізація та міфотворчість. Під міфологізацією розуміється механізм стихійної ціннісно-емоційної інтерпритації політичних феноменів масовою свідомістю. Міфи, які народжуються в такий спосіб, є надзвичайно потужними та виключно важливими для всієї соціально-політичної

системи. Саме тому ефективні політичні міфи, які конструюються цілеспрямовано, зазвичай базуються на тих, які стихійно виникли у суспільстві. Про це свідчить, зокрема, досвід американської політичної міфології, яка розробляється сучасними американськими ідеологами на основі традиційних соціально-політичних міфологем. Таке поєднання міфів, що виникли еволюційно, та тих, що були сконструйовані раціонально, надає особливої міцності ціннісній матриці носіїв даних міфів.

Одночасно, у будь-якому суспільстві, не залежно від характеру його політичного режиму, відбувається раціональне, цілеспрямоване створення міфів, тобто міфотворчість. На відміну від міфологізації, міфотворчість є свідомим конструюванням міфів та використовується як технологія управління буденною свідомістю мас.

4. Повсюдне та постійне створення політичних міфів пояснюється технологічними характеристиками міфу. Перш за все, міф виступає як жива та чуттєва реальність, яка формує систему оцінок та цінностей, у якій здійснюється розпізнавання по типу «свій – чужий». Саме завдяки цій схемі нова інформація розглядається, класифікується та інтегрується в єдину картину світу політики. По-друге, коріння міфу ірраціональне, міф виникає та живиться почуттями (надіями, незадоволеністю, страхами, симпатіями, ненавистю і т. д.), а почуття – невід’ємна частина людської природи. По-третє, міф тяжіє до простих формул та рішень. По-четверте, міф захоплюючий, міф – завжди дія, боротьба героїв та антигероїв, сил «добра» із силами «зла». По-п’яте, міф легко запам’ятовується та впізнається, оскільки оперує образами. По-шосте, сучасний політичний міф містить у собі наукові, раціональні компоненти, які «підкупають» людину, додають міфу достовірності.

5. Існує універсальний алгоритм політичної міфотворчості. По-перше, міфотворець розроблює концепцію, сюжет міфу, який вибудовує картину світу політики, пояснює політичні феномени. Далі сюжет доповнюється фактологічним та символічним рядом, в його структуру обов’язково додається архетип певної ситуації чи персонажа. Міф закріплюється у свідомості через певні ритуали, які представляють собою колективні дії сильної емоційної взаємодії та взаєморозуміння, підсилюють колективну єдність та виступають важливим чинником політичної регуляції та ствердження певної моделі соціально-політичного ладу. Нарешті, міф впроваджується у свідомість мас за допомогою ЗМІ та інших інститутів масової культури, які використовують для цього ряд методичних прийомів та технік (в тому числі – фабрикація фактів, штучний відбір подій реальності для повідомлення, використання маніпулятивної семантики, спрощення і стереотипізація, дроблення та терміновість, сенсаційність, «інформаційний шум»).

6. Аналіз досвіду політичної міфотворчості показав, що політична міфотворчість може відігравати як позитивну, так і негативну роль у розвитку політичних процесів. Виділено три основні умови впливу політичної міфотворчості на розвиток політичних процесів. По-перше, міф відіграє позитивну роль, коли органічно вписується в ціннісний контекст

політичної культури, і навпаки, негативно позначається на політичних процесах, коли відірваний від цього контексту – такі міфи псують соціокультурний простір, сприяють зниженню рівня ефективності функціонування соціально-політичних інститутів. По-друге, потужний ефективний міф ніколи не суперечить суттєвим фактам об'єктивної реальності, які він намагається перетворити. І навпаки, відбувається руйнування міфу і з ним – певних соціально-політичних стосунків, які він регламентував, коли вигадане та бажане у його сюжеті явно суперечить дійсності. По-третє, міф має бути цілісним та мати якість загальності. Використання політико-міфологічних технологій для вирішення локальних, короткострокових політичних завдань стратегічно безперспективно. Варто ставити мету розробки єдиного ціннісно-міфологічного комплексу, який би опирався, з одного боку, на власний культурний потенціал, з іншого – враховував би актуальні виклики сучасності. Саме такий єдиний ціннісно-міфологічний комплекс буде спроможний замінити масив міфологічних фрагментів, який дезорієнтує та певною мірою руйнує свідомість людини, що, в свою чергу, разлагоджує гармонічне функціонування соціально-політичної системи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чигирева В. В. Политическое мифотворчество советской эпохи / В. В. Чигирева // Научный вестник Одесского государственного экономического университета – Вып. № 21 (77). – Одесса, 2008 – С. 109-115.
2. Чигирева В. В. Украинская мифологема демократии: идеологические предпосылки формирования и институциональное оформление / В. В. Чигирева // Вестник Одесского национального университета им. И. И. Мечникова. – Т. 14, Вып. № 13. – Одесса, 2009 – С. 603-608.
3. Чігір'ова В. В. Новітня геополітична міфологія України / В. В. Чігір'ова // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – Вип. № 6 (107). – Одесса, 2010 – С. 69-77.
4. Чигирева В. В. Мифологема «распространение демократии» как инструмент гегемонистской политики США / В. В. Чигирева // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 50. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 727-733.
5. Кириленко В. В. Мобілізаційна функція сучасного політичного міфу / В. В. Кириленко // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – Вип. № 12 (164). – Одесса, 2012. – С. 163-170.
6. Кириленко В. В. Національні архетипи України: змістовне наповнення та використання у сучасних політичних

- процесах / В. В. Кириленко // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – Вип. № 26 (178). – Одеса, 2013 – С. 192-200.
7. Кириленко В. В. Функциональные особенности современного политического мифа / В. В. Кириленко // Научный журнал «Наука Красноярья» (Направление: 11.00.00. Политика. Политические науки) – Вип. № 1 (06). – Красноярск, 2013. – С. 71-87.
8. Чігір'ова В. В. Українська національна ідея: між європеїзмом і націоналізмом / В. В. Чігір'ова // Збірка матеріалів III міжнародної науково-практичної конференції «Україна європейська: сучасні тенденції та перспективи». – Чернігів, 2010 – С. 215-219.
9. Кириленко В. В. Методологические приемы «политики памяти» как технологии мифологизации истории Украины / В. В. Кириленко // Материалы XII международного семинара «Этничность и власть: коллективная память и технологии конструирования идентичности» 20-25 мая 2013 г., г. Ялта / Под ред. Т. А. Сенюшкиной. – Севастополь : Вебер, 2013. – С. 163-166.

АНОТАЦІЯ

Кириленко В. В. – Сучасна політична міфотворчість як технологічний чинник політичних процесів. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

В дисертації розглянуті феномен та технологія сучасної політичної міфотворчості та її вплив на протікання політичних процесів. Проаналізовані структурно-функціональні особливості сучасного політичного міфу, способи виникнення політичних міфів – міфологізація та міфотворчість, їх особливості та значення у сучасному політичному процесі. Розкриті технологічні характеристики політичного міфу, які дозволяють йому слугувати ефективним засобом управління масовою свідомістю. Описаний алгоритм технологічного конструювання політичного міфу.

Проаналізовано досвід фундаментальної політичної міфотворчості у СРСР та США. Розглянуті основні змістовні компоненти політичної міфології сучасної України та особливості застосування технологій політичної міфотворчості. Встановлені чинники, які зумовлюють вплив політичної міфотворчості на розвиток політичної системи.

Ключові слова: політична міфотворчість, політичний міф, політичний процес, політичні технології, політичне навіювання, політичний архетип, політичний стереотип, ЗМІ.

АННОТАЦИЯ

Кириленко В. В. Современное мифотворчество как технологический фактор политических процессов. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

В диссертации рассмотрены феномен и технология современного политического мифотворчества и его влияние на протекание политических процессов. Рассмотрены основные научные подходы изучения мифа: аллегорический, лингво-натуралистический, социологический, структуралистский, социально-психологический, теистический. Проанализирована зарубежная и отечественная историография концепций современного политического мифа как технологии управления массовым политическим сознанием и поведением.

Раскрыт механизм действия современного политического мифа через его структурно-функциональные особенности и технологические характеристики. Рассмотрены формальная и содержательная структура мифа. В формальной структуре выделены компоненты: ценностно-эмоциональные образы, научные факты, художественно-эстетические образы. Определено, что ценностно-эмоциональные образы являются центральным компонентом мифа, отвечают за возникновение определенного эмоционального отношения к данному политическому феномену. Установлено, что научные факты и художественно-эстетические образы играют вспомогательную роль: первые рационально обосновывают возникшее эмоциональное отношение, вторые – разрабатывают его эстетический аспект. В содержательной структуре мифа выделены архетипический и стереотипический уровни: в первом содержатся базовые схемы значимых политических образов, которые наполняются конкретным содержанием на стереотипическом уровне. Содержание усвоенного мифа создает в сознании автоматизм эмоциональной и поведенческой реакции.

Рассмотрены функции, выполняемые современным политическим мифом: социально-практическая (идентификационная), мировоззренческая, гносеологическая, телеологическая, аксеологическая, мобилизационная, идеологическая, интериоризационная, анестезирующая.

Проанализированы способы возникновения политических мифов – мифологизация и мифотворчество. Установлено, что мифологизация является механизмом и способностью сознания символизировать окружающую политическую действительность, придавать ей субъективный смысл с целью, во-первых, ее осмысления, во-вторых, освоения, т. е. нахождения места в ее иерархии, определение адекватных моделей поведения, осуществление попыток освоения более высоких уровней иерархии. Выявлено, что мифы, возникшие в результате стихийной мифологизации политических процессов, характеризуются стойкостью, консервативностью и высокой значимостью для данной политической системы. Они являются частью национальных

мифологий, поскольку содержат массовые представления об образах национальной истории, национальных героев, образы идеального социально-политического устройства и т. п.

Установлено, что другим способом возникновения политических мифов является мифотворчество, которое определено как сознательное, прагматичное конструирование политических мифов с целью управления массовым политическим сознанием и поведением. Определены и описаны технологические этапы мифотворчества.

Проанализирован опыт фундаментального политического мифотворчества в СССР и США. Политическое мифотворчество СССР подразделено на исторические этапы развития советской системы. Рассмотрена эволюция основных политических мифологем и их действие в структуре политических мифов современной Украины. Проанализировано содержание системообразующих мифов США (Американская мечта, Свобода, Демократия). Установлено, что мифология «глобального утверждения демократии» играет легитимирующую роль в осуществлении внешней политики США.

Рассмотрены основные содержательные компоненты политической мифологии современной Украины и особенности использования технологий политического мифотворчества. Проанализировано содержание мифов о демократии и ее основных институтов. Проанализированы технологические приемы конструирования национальной идеи как центрального интеграционного мифа. Обозначено, что ключевым сюжетом мифологии национальной идеи является европеизм Украины, который проявляется в стремлении стать частью экономического и политического пространства Европы. Констатируется, что данный сюжет является стратегически неполноценным и не определяет планетарную миссию украинской нации, но описывает только внешнеполитический аспект политики. В этой связи проанализировано содержание украинских национальных архетипов, рассмотрена проблема мифологизации истории, определена основная интеграционная идея – независимость. Проанализирована мифологизация геополитических процессов. Рассмотрены проблемы и перспективы евроинтеграционных процессов, описаны политико-психологические черты украинцев и их отношение к основным европейским ценностям. Рассмотрена проблема мифологизации отношений Украины и России, Украины и НАТО. Констатируется, что основные национальные и геополитические мифы являются малоэффективными, что выражается в невысоком прогрессе внутри– и межгосударственных отношений, медленных темпах экономического и социально-политического развития.

На основе анализа опыта и результатов применений технологий современного мифотворчества выявлены и описаны условия, которые обуславливают влияние политического мифотворчества на развитие политических процессов: 1. базирование мифа на традиционных социально-политических ценностях и представлениях; 2. базирование мифа на фактах объективной политической реальности; 3. непротиворечивость сюжета мифа

и однозначность политических оценок, указание модели поведения реципиента.

Ключевые слова: политическое мифотворчество, политический миф, политический процесс, политические технологии, политическое внушение, политический архетип, политический стереотип, СМИ.

SUMMARY

Kyrylenko V. V. The modern political myth-creation as a technological factor of the political processes. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of candidate of political sciences, speciality 23.00.02 – political institutions and processes. State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy», Odessa, 2013.

Present dissertation examines phenomenon and technology of the creation of political myths and its influence on a political process. The formal and content structure of modern political myths, which cause their sociopolitical functions, are analyzed. The reasons and features of mythologization and myth-creation as ways of occurrence of political myths are analyzed. The technical characteristics on political myth, which allow it to be used as an effective tool of management of mass consciousness, are discovered. The algorithm of technological designing of a political myth is described.

Experience of fundamental political myth-creation in the USSR and the USA is analyzed. The basic substantial components of political mythology of modern Ukraine and features of use of technologies of political myth-creation are considered. Conditions, which define influence of political myth-creation on development of political system, are established.

Keywords: political myth-creation, political myth, political process, political technologies, political conviction, political archetype, political stereotype, mass media.